

temrin

İKİ AYLIK DÜŞÜNCE VE EDEBİYAT DERGİSİ / EYLÜL - EKİM 2019 FİYATI: 15₺

97

ISSN 1308-3244

DOSYA

Özbek Romancılığının Kurucusu ABDULLAH KADIRI

DOĞUMUNUN 125. YILINA ARMAĞAN

sabir mirvaliyev, şeref yılmaz, aybek,
prof. dr. hüseyin baydemir, naim kerimov,
abdullah kadiri, abdullah kahhar,
ulugbek herdemov, bahadır kerimov,
hürşid devran, ceren akçün,
nurutlah muhammed raufhan

sahibi ve yazarı şifert mütürü
Ferit Eğitim Yayıncılık Ltd. Şti.

Adına
ŞEREF YILMAZ

editör

HASAN PARLAK

katkıda bulunanlar

ÖMER KÜÇÜKMEHMETOĞLU

PROF. DR. VEFA TAŞDELEN

ABDULKADİR ÖZKAN

HAMZA ÖZTÜRKÇÜ

SEVDA TAHIRLI

EİDER OL

SELİM BABULLAĞOĞLU

DR. SOLEWMAN KAAN YALÇIN

haklıla ilişkiler / abone
10212 512 88 77

web

HÜZEYFE BORAZAN

grafik tasarımlar

HÜSEYİN ÖZKAN

kapak resmi

B. VALİEV

basıkı

Kaplan Ofset

Davutpaşa Caddesi Güven İş Merkezi
C Blok No: 7/9-280 Topkapı/İstanbul

Tel: (212) 516 31 27

Sertifika No: 21874

www.facebook.com/temrindergisi

www.twitter.com/TemrinDergisi

KOLYON VE TÜZELİTİ SAĞLAYICI

temrinin her sayısında
kütüphanesi abonemdir.

içindekiler

düşüncenin sanata dönüştüğü dergi

Abonelik Ücretleri	Abonelik	İletişim
Yurt içi yıllık: 75 TL	Ferit Eğitim Yayıncılık Ltd. Şti. Ziraat Bankası Çağaloğlu Şubesi IBAN: TR7700 0100 0889 6744 8893 5001	Alemdar Mah. Alayköşkü Cad. Hasoğlu İsham 2/B K: 3 Çağaloğlu Fatih/İstanbul Tel: +90 (212) 512 88 77 / 526 04 30
Kurumlar yıllık: 300 TL	nolu hesaba yıllık abone ücretini yatırıp: bilgi@temrindergisi.com adresine e-posta göndermek yeterlidir.	Faks: +90 (212) 512 88 77 / 526 04 30 www.temrindergisi.com bilgi@temrindergisi.com
Yurt dışı yıllık: 60 euro veya 100 dolar		

3	büyük özbek mütetekkiri abdullah kadiri sabir mirvaliev çeviren: hamza öztürkçü	20	kadiri neden hain ilan edildi nalim kerimov çeviren: hamza öztürkçü	46	abdullah kadiri'nin sanati hursid devran çeviren: ömer küçükmehmetoğlu
5	abdullah kadiri ve ötgen künler romani şeref yılmaz	26	sakin iş abdullah kadiri çeviren: ömer küçükmehmetoğlu	48	yâda düşen bir sair: yetik ozan ceren akğün
9	sanat cereyanı abdullah kadiri çeviren: ömer küçükmehmetoğlu	30	abdullah kadiri ile ilgili bir hatıra abdullah kahhar çeviren: ömer küçükmehmetoğlu	57	büyüyen kaya yahut kadiri'yi anarak işe başlamak... Nurullah Muhammed Rauh'an Aktaran: Feyzullah Atahanov
12	realist sanatkar aybek çeviren: ömer küçükmehmetoğlu	32	abdullah kadiri ve erkin vahidov ulugbek hemdemov çeviren: burcu yılmaz		
14	hüseyin baydemir ile roportaj prof. dr. hüseyin baydemir konuşanı: hamza öztürkçü	39	abdullah kadiri'nin yürek sızları ve estetik abidesi olarak ötken künler romani bahadır kerimov çeviren: hamza öztürkçü		

Büyük Özbek Mütetekkiri

1912 yılında fabrika sahibi te
tezgâhtarlık yaptım. Bu sıral
gazeteleri okudum. Dünyac
haberim olmuştü.

Özbek edebiyatının büyük mütetekkiri
Abdullah Kadiri (Culqunbay) 4 Ekim 18
kent'te doğdu. 1926 yılına kadar ki or
cümlesinde su sözlerle ifade eder: "Bu
yatını idame ettiren fakir bir ailede vah
geldim. Dokuz on yaşlarında beni oku
Yaklasik olarak iki üç yıl eski usul mektu
düm. Ailem de maddi olarak zor gün
on iki yaşında beni varlıklı birinin ya
mem için verdiler. Patronum bir tüccar
ca bilen birine ihtiyac duyuyordu. Bu
Rus okuluna gönderdi... 1912 yılında
tüccarın yanında yıllık elli som karsilik
yaptım. Bu sıralarda pazarda tatarlar
rılan gazeteleri okudum. Dünyada
yin varlığından ilk defa haberim olan
Özbekçe *Sadar Türkistan, Sermekar*
çıkarılmaya başlandıktan sonra ben
yazma fikri uyardı. 1913 yılında çit
piyesin tesirinde kalarak *Bahsız Kiz*
zip gönderdiğimi kendim de fark et
linda). Aynı yıllarda tiyatrolarda sa
romanlardan etkilenerek *Cuvanba*
yazdım fakat basımını gerçekleştire

Berqiyê gônenellen yazılar, internet ortamı dahil, hiçbir yerde yayımlanmamış olmalıdır. Gönderilen yazılar yayımlanmamış yayımlanmamış yazılara aittir. Yayın kurulu derqiyê gônenellen yazılarda gerekli gördüğünde düzetme ve deqiyıştırmeler yapabilir. Temrin Dergisinde yayımlanan yazı, şiir ve fotoqrafalarda kayınak gösterilmenden alıntı yapılamaz.

Abdullah Kadiri'nin Yürek Sızıları ve Estetik Abidesi Olarak Ötken Künler Romanı

Abdullah Kadiri'nin Ötken Künler (Geçmiş Günler) romanını kaleme almasıyla yeni epik düşünce biçimi olarak şekillenen Özbek romancılık mektebi kuruldu. Yüksek sanat gücüne sahip yazarın gençlik döneminde kaleminden çıkan ilk Özbek romanı zaman içinde fevkalade bir başarı ve şöhret kazandı. Romanını yazma fikri 1918-1919 yıllarında doğdu. Romanın başlarındaki ilk birkaç bölüm *Inkılâb* dergisinde çıktı.¹ Ardından kitap olarak basıldı² ve elden ele yayılarak okundu. Ötken Künler romanının yazıldığı dönemde Özbek Türkleri için hürriyet, özgürlük, bağımsızlık ve muasır medeniyetler seviyesine çıkmak hayat memet meselesiydi. Abdullah Kadiri, iman sahibi vicdanlı bir aydın kimliği ile vatanın geleceği ve milletin is-

¹ Prof. Dr.

² *Inkılâb* dergisinin 1923 yılı 9 ve 10. sayılarında, 1924 yılının 11-12-13-14. sayılarında birinci bölümden başlayarak yayımlanmıştır.

³ 1925 yılında Özbekistan Devlet Neşriyatında eserin ilk bölümü iki defa basılır (ikinci basım yazarın düzeltmeleri için kaleme aldığı bir özür yazısı gere: İsbu ilk bölüm 128 sayfadan oluşmaktadır). Aynı yıl 163 sayfalık ikinci bölüm de münterit bir kitap olarak çıkar. 130 sayfalık üçüncü bölüm ise 1926 yılında on bin nüsha ile neşredildi.

nehire yolum ters idi
Taşkent nasibim imiş.
İsmanın bir Zeynep idi,
atunlarım çok, düşmanlarım büyük.

ın korkular bunlar kumaz
le? Zeynep bir kiskançlık kölesi
İşmanların en namert türü
atunların en utanmazı...¹³

acı ithamlar ile şair, çağdaşlarından bazı kötü kâplü kişilerin gerçek yüzlerini ve arını ortaya koyuyordu. Aynı zamanda, ed Yusuf gibi büyük bir şairin derdini, meylen arzularını ve ıstıraplarını halka du-

rkı, halka ve halkın manevi duygularının sairlerden biri olan Muhammed Yusuf'un eserlerinde, büyük yazar Abdullah'un eserlerinden etkilenmiş olduğunu hiç de asılsız olmaz. Bu öncelikle, yazarın dünyaya bakışlarında, âlemi sanatçı algılayışlarında ortak yönlerin olduğunu ununla birlikte, Kadiri'nin yaptığı çalışmammet Yusuf'un şiiriyatı için "su içilen ak olan çeşmelerden" biridir diyebiliriz.

AR

nti, Özbekistan. 1992.

7. Seçme, İkinci cilt, Taşkent, "ŞARK",

ıkme, Taşkent, "ŞARK" 2007, b.144.

tikbali için dertlenmiş, kendince kurtuluş çareleri aramıştır. Zamanın şartları Kadiri'nin kaibine ıstırap tohumlarını ekmişti. Ötken Künler romanı aracılığıyla yurttaşlarının millî suurunu uyandırmak ve insanî değerleri kendi yurttaşlarına hatırlatmak istemiştir. Tarihimizin en karanlık yıllarını ve yurdu sömürge belasına giriftar eden hanlıklar dönemini tartışmaya açmış, Ötken Künler romanı ile bu gerçeği adeta ders verir gibi bir üslupla kaleme almıştır.

Bu açıdan bakıldığında Ötken Künler romanının manası ve muhteviyatı oldukça derindir. Bu romanda çeşitli insanî özellikler, içtimaî, siyasi, manevî, ahlakî, ailevî ve iç problemler sanatsal bir yorumla ele alınmıştır. Fakat bu meseleler arasında yurdun kaderi, istiklal kaygısı özel bir yerdedir. Bu nedenle memleketin saadetli geleceği ve birliği meselesi romanın ne önemli gayelerinden biri olmuştur. Eserin başkahramanları Atabek ve Yusufbek yurdun refahı ve güvenliği için hayatlarını ve canlarını feda etmiş kişiler olarak tasvirlenmiştir.

Ötken Künler, adeta büyük ve berrak bir aynadır. Bu romanda Özbek Türklerinin muayyen tarihi

yası, tızkı özellikleri yoğun bir şekilde açıkça is-
lenmiştir. Romandaki üçü; âşk, masuk ve ağyar
ilk bakışta geleneksel aşk destanlarını hatırlatır.
Atabek ile Gümüş'ün taze aşkları, iç dünyaları,
mutlulukları ve hüznüleri, yerinde ve gerçekçi bir
üslupla ele alınmıştır. Yazarın yürek sızları adeta
kendî kahramanlarının ruhsal dünyasına sırayet
etmiştir. Eserdeki çok az insanlara nasip olan paha
biçilemeyen aşk ve muhabbet duygusuna dair
ince detaylar okuru heyecana gark ediyor, Atabek
ile Gümüş'ü mutluluklarından mahrum eden tra-
jik sahneler okuru derin düşüncelere itiyor. Müellif
âşkların sergüzeşteri aracılığıyla Türkistan'ın Rus
sömürüsü arifesindeki hal-i pür melâlini vererek
karanlık günlere işaret etmektedir. Abdullah Ka-
diri, Atabek ile Gümüş'ün ilk buluşmaları ve aşk
tarhından söz açmalarının yanında ülkenin esare-
te düşüsünün bas sebepleri cehalet, geri kalmışlık,
düşmanlık, münafıklık, geçimsizlik ve karşılıklı iç
çekismeler olduğuna dair fikirlerini usta sanat gü-
cüyle eserin derinliğine sındırmıştır.

Eser, ilk olarak bir toplantıda mecliste bulunanla-
rın Türkistan'ın o dönemdeki halini analiz ettiği
sahne ile açılmaktadır. Ziya Sahiç, "Bizim bu hale
gelişimizin sebebi öz tabiatımız ve huylarımızdır"
der. Atabek ise sosyal cöküntünün sebebinin birlik
olamamaya, karşılıklı ihtilafların giderek derinleş-
mesine, bozguncu ve ihtilaflı konuların adeta kil-
cal damarlara sırayet etmesine bağlar ve bunun
her zaman sıradan halkı yıkıma götürdüğünü
belirmiştir. Abdullah Kadiri, on dokuzuncu asrın
sonunda Türkistan'daki durumunu "dolanıp ipin
ucunu bulmaya" benzetir. Öyle ki, halkın abad ve
azatlığını can-ı gönülden isteyen Abdullah Kadiri
gibi aydınların manevî ve ruhî dünyasında da bu
tarz fikir ve mülahazalar yabancı değildir elbette.

yüksek bir mertebeye koyar, onun omuzlarına ağır
bir maarifî yük yükler. O karşılıklı çekismelerin ve
cehaletin sonuçlarını iyi bilmektedir. Kıpçak kat-
liamını eleştirir ve coğrafi olarak birbirine komşu
olan bir milletin iki kavminin "gerçek düşmana
karşı birlik güç birliği kurmak" üzere mütefik ol-
maları gerektiğini düşündür. Yersiz isyana girisen
kalabalığa karşı: "...Biz Kıpçaklara kılıçla saldırdı-
ğımızda Ruslar bize topla saldırıyor. Siz dünyada
yegâne düşman olarak Kıpçakları görünken ben
asıl düşmanın yakınıma kadar sokulduğumu gö-
rüyorum" şeklinde konusur. Ama Yusufbek Ha-
ci'nin bu sözlerine rağmen savaş gerçekleşiyor.
Üstüne üstlük bir de Atabek, babasının bu iste-
parmağı olduğunu düşünmektedir. Atabek, Yu-
sufbek'in gönlüne bir kurt düşürür. Bunu anlatan
Yusufbek Atabek'e savaşın esas sebebinin anlatma-
ya koyulur. Atabek, babasının ne kadar büyük bir
insan olduğunu savaşın esas sebebinin anlattıktan
sonra kendisine söylediği su sözlerden sonra an-
lar: "Ben ömrünün büyük bir kısmını bu yurdun
barış içinde yaşamasına ve vatandaşların güven
içinde yaşamasına sarf ettim. Benim payıma ke-
lerden başka hiçbir şey düşmedi. Birliğin ne oldu-
ğunu bilmeyen, sadece kendi şahsî menfaati için
birbirlerini yiyen, gözü makam hırsıyla bürünmüş,
dünyaperest ve şöhrat delisi düzenbazlar Türkistan
topraklarından ellerini çekmediler. Biz bu şekilde
insanî biçimde yaşayamayız. Eğer bu halde devam
edersek, birbirimizin yoluna tas koyarsak yakındır
ki Rus istibdadı camurlu ayakları ile Türkistan'im-
zi pisliğe bulayacak ve biz kendi elimizle gelecek
neslimizin boynuna Rus boyundurğunu geçirmiş
olacağız. Kendi neslini kendi eli ile kâfirin kol-
larına atan biz kör ve akılsız atalara Allah'ın laneti
elbette düşer, oğlum! Dedelerimizizin mukaddes

naturası metnün Türkistan'imizi domi-
çeviren biz kopekler yaratıcının kahı
yüzleseceğiz. Emir Timur gibi dâhileri
bur gibi fatihlerin, Farabî, Uluğbek, v
gibi âlimlerin yücelttiği ve nesv ü nem,
ükeyi felaket çıkuruna sürüklemek el
nın gazabına layktır, oğlum! Günahs
boğazlayıp yetimhaneleri vıran eden z
kurtlar ve kuşlar, yerden biten bitkiler c
ra birer işaretir... " Baba ve oğlun soht
getirilen bu sözler önemli sosyal bir m
tutar. Yusufbek Hacı yurt yönetiminde
ictimai ve siyasi bakışı olan bir kişidir.
onun fikirleri tek oğlu olan Atabek'i ve
açık her kişiyi utanarak yere bakıtma
etmektedir.

Abdullah Kadiri, romanında Özbek
sakin aile yaşantısını ve Kumalar arası
sılıklı atsmalarını ve çözüm yollarını da
ve son derece maharetle bir biçimde
Romanda Yusufbek eğer iki hanımı ar-
lırsa, ikisiyle ilgili bir dedikodu işitse dah
karşısına çağırır nasihat ederdi. Ewela
sitem eder: "Ayparçam her ne olursa
büyüksünüz, Zeynep genç. Büyüğün
şefkat göstermesi gerekir. Böyle iyi de
Ardından Zeynep'e nasihatler verir ve
birbiri ile barıştırır. Kaynana gelin mün
de Yusufbek Hacı gibi danışman bir aile
katinden ve düşüncesinden kaçmaz. Es
doğal karakterlerden biri olan Özbek an
sufbek Hacı, Mirza Kerim ile Aftab ann

5 Büyüme ve gelişme (Aktaranın Notu).

Yusufbek Hacı karakterini kültür düzeyi-
k bir mertebeye koyar, onun omuzlarına ağır
karaftı yük yükler. O karşılıklı çekimlerin ve
etin sonuçlarını iyi bilmektedir. Kıpçak kat-
nı eleştirir ve coğrafi olarak birbirine komşu
bir milletin iki kavminin "gerçek düşmana
birlik güç birliği kurmak" üzere müttelik ol-
n gerektiğini düşünür. Yersiz işyana girersen
halıya karşı: "... Biz Kıpçaklara kılıçla saldırdı-
da Ruslar bize topla saldırıyor. Siz dünyada
ne düşman olarak Kıpçakları görürken ben
düşmanın yakınımıza kadar sokulduğunu gö-
rum" şeklinde konuşur. Ama Yusufbek Ha-
n bu sözlerine rağmen savaş gerçekleşiyor.
ne üstlük bir de Atabek, babasının bu işte
nağı olduğunu düşünmektedir. Atabek, Yu-
ek'in gönlüne bir kurt düşürür. Bunu anlatan
Atabek'e savaşın esas sebebini anlatma-
yulur. Atabek, babasının ne kadar büyük bir
n olduğunu savaşın esas sebebini anlattıktan
a kendisine söylediği su sözlerden sonra an-
"Ben ömrünün büyük bir kısmını bu yurdun
s içinde yaşamasına ve vatandaşların güven-
le yaşamasına sarf ettim. Benim payıma ke-
len başka hiçbir şey düşmedi. Birliğin ne oldu-
u bilmeyen, sadece kendi şahsi menfaati için
inlerini yiyen, gözü makam hırsıyla bürümüş,
vapereşt ve şöhrat delisi düzenbazlar Türkistan
raklarından ellerini çekmediler. Biz bu şekilde
nı biçimde yaşayamayız. Eğer bu halde devam
ırsak, birbirmizin yoluna taş koyarsak yakındır
us istibdadı camurlu ayakları ile Türkistan'ımı-
sıslığe bulayacak ve biz kendi elimizle gelecek
limizin boyununa Rus boyunduruğunu geçirmis-
cağız. Kendi neslini kendi eli ile kâfirin kolla-
atan biz kör ve akılsız atalara Allah'ın laneti
ette düşer, oğlum! Dedelerimizin mukaddes

hatrası meftun Türkistan'ımızı domuz çiftliğine
ceviren biz köpekler yaratıcının kahryla elbette
yüzleşeceğiz. Emir Timur gibi dâhilerin, Mirza Ba-
bır gibi fathilerin, Farabî, Uluğbek, ve İbn-i Sina
gibi âlimlerin yüceltiği ve neşv ü nema³ kıldığı bir
ülkeyi felaket çukuruna sürüklemek elbette Tanrı-
nın gazabına layıktır, oğlum! Günahsız bicareleri
boğazlayıp yetimhaneleri viran eden zalimler için
kurtlar ve kuşlar yerden biten bitkiler o bedduala-
ra birer işaretler..." Baba ve oğlun sohbetinde dile
getirilen bu sözler önemli sosyal bir meseleye ışık
tutar: Yusufbek Hacı yurt yönetiminde kendine ait
ictimai ve siyasi bakışı olan bir kişidir. Bu sebeple
onun fikirleri tek oğlu olan Atabek'i ve gönlü gözü
açık her kişiyi utanarak yere baktırmaya mecbur
etmektedir.

Abdullah Kadiri, romanında Özbek Türklerinin
sakin aile yaşantısını ve kumalar arasındaki kar-
sılıklı atışmalarını ve çözüm yollarını da çok tabii
ve son derece maharetili bir biçimde aktarmıştır.
Romanda Yusufbek eğer iki hanımı arasında ka-
lırsa, ikisiyle ilgili bir dedikodu işitse dahi ikisini de
karşısına çağırır nasihat ederdi. Ewela Gümüş'e
sitem eder: "Ayparcam her ne olursa olsun siz
büyüksünüz, Zeynep genç. Büyüğün küçüğüne
sefkat göstermesi gerekir. Böyle iyi değil!" der.
Ardından Zeynep'e nasihatler verir ve ikisini de
birbiri ile barıtırır. Kaynana gelin münasebetleri
de Yusufbek Hacı gibi danışment bir aile reisi dik-
katinden ve düşüncesinden kaçmaz. Eserdeki en
doğal karakterlerden biri olan Özbek anne ile Yu-
sufbek Hacı, Mirza Kerim ile Aftab anne ilişkileri

de bütün etkileyiciliği ile okuyucunun tasavvuruna
sunulmuştur.

Romandaki her bir kahramanın albenisi var, onla-
rın gönülleri, gözleri, manevi duruşları dikkat çe-
kiyor, iç kavgaları, kahkahaları ve ağrıları iştiliyor.
Esasen ikinci dereceli ve hatla yardımcı kahraman-
ların fikirleri derin, düşünceleri hikmetler ile serpil-
miştir. Rahmet, Ekrem Hacı, Ayşe Nine, Aybadak,
Ali ve bir takım diğer yardımcı kahramanlar parlak
görünümleri ve latif sözleri ile akılda kalırlar.

Tarhi-biyografik romanlarda zaman ve mekân sı-
nırları belirlenmiş tarhi kişilikler kahramanın ha-
yatı ile pek çok acıdan benzerlik gösterirler. Bu
doğal bir durumdur. Ama edebî camiada tarhi
romanlar pek çok esas üzerine kurulur. Abdullah
Kadiri kendi mütevazı tabiri ile heveslenip roman
yazmaya girer, geçmişe dikkat çeker. Geçmiş ise
zaman ve mekân yönünden sınırsız ve soyuttur.
Edip geçmişe kesinlik katarak yakın geçmiş zaman
ve han dönemleri tanımlarını ilave eder. Zira ilk
Özbek romanı Ötken Künler'in isminde de zaman
ifadesi mevcuttur.

Aslında insan akli ile sınırlanan zamanlar, dönem-
ler, asırlar, yıllar, mevsimler, aylar, haftalar, günler,
saatler, saniyeler, anlar gibi zaman ifadeleri ka-
tegorik bütünlüğü, kronolojik sırayı teşkil eder.
Yazar ele aldığı konunun inandırıcılığını arttırmak
için bu kronolojik zamandan çeşitli yöntemlerle
kendini bakış açısına, sanat gücüne, estetik zevkine,
aklı ve mantığına göre yararlanır. Diğer bir deyişle
ifade edildiğinde edebî eserde zaman fiziki ortam-
dan edebî-felsefi ortama yani fizik ötesine geçer.

Abdullah Kadiri Ötken Künler (Geçmiş Gün-
ler) olarak tanımladığı zamanı henüz eserin ilk

sayfalarından itibaren parçalamıştır. Romanda ele alınan sahneler kesin zamanlarıyla bildirilir: "1264 hicri yılının delv' ayının on yedincisi, bir kis günü, güneş yeni yeni batıyor, semadan akşam ezanı işitiliyor...". Bu cümleler romanın da ilk cümlesidir. Aynı zamanda yazarın eserini içindeki zamanı ifade edilişini de bu cümle ile örnek teşkil ediyor.

Ötken Künler'deki zamanı belirlemek için romanın sonuna dikkat çekiyoruz. Gümüş romanın sonunda ölmüştür, onun mezarına oyularak yapılmış taştan bir mezar taşı koyulmuştur. Okuyoruz: "... Kümüşbikiz Mirzakerim Mergilani doğum tarihi 1248, vefatı hicri 1269, cemâziyel ewel...". Gerçi Evliya Ata'dan Yusufbek Hacı'ya mektup yolalanıp Atabek'in şehitliği hususunda (romanın son-sözünde verilen bilgilere göre) hicri 1277 yılının güzünde haber vermiş olsa da Ötken Künler'deki olay örgüsü hicri 1269 yılında son buluyor. Roman tahmini beş altı yıllık bir zamanı kapsıyor:

İnsan aklıyla sınırlayıp isimlendirdiği başlangıcı olan fakat sonu olmayan zaman meyhuru bir gün, yirmi dört saatlik zaman dilimlerinin tekrarla meydana gelir. Bu hesap için güneşin hareketi yani en doğru şekliyle dünyanın kendi etrafında dönüsü esas alınır. Gündelik olaylar, hadiseler zinciri ele alınırken sanatkâr sınırsız zamanın aynı döngüsüne pek çok kere müracaat eder, türlü tanımlarla bu zaman dilimlerini isimlendirir. Çoğu durumlarda güneşin doğuşu ve batışı veya saat akrebinin hareketi ile zaman belirlenir.

Abdullah Kadiri romanlarında gün içindeki zamanı ifade için "güneşin batışı", "seher vakti" ya da "bugün saat on ikide...", "şimdi saat akşam yedi oldu...", "Akşam saat dört sularında..." gibi

zaman ifadelerini görebiliyoruz. Genellikle bu ifadelerin yanında izahı yapılır: "...Güneş yeni yeni batıyordu. Semadan akşam ezanı işitiliyordu.", "Seher vakti uyanırlar ve çay içtiler. Sabah namazı kılınp at arabası hazırlandı.", "Akşam saat dört sularıyla, akşam namazından biraz önce hükümet askerleri ile halk arasında savaş başladı..."

Vakti tanımlamak için akşam ezanı, sabah ezanı, akşam namazından biraz önce gibi küçük açıklamalar, kesin zamanı belirlemede yardımcı olmaktadır. Günde beş vakit eda edilen namaz vakitleri Abdullah Kadiri romanlarında önemli bir yer tutar. Böylelikle dini yaşamdaki beş vakit, edebiyatta zamanını tayin eder hale gelir. Yazar, gün içindeki olaylar zincirini tarif ederken bu beş vakitten yararlanır.

Okuyucu, yazarın edebi sanat abidesi olan Ötken Künler romanını çok defa okusa da estetik hazza doymuyor; tekrardan okumaya ihtiyaç duyuyor. Roman okuyucuyu sıkıyor. Her okuyuşta romanın yeni yeni mecraları keşfediliyor. Bir kere okunduğunda dikkat edilmeyen epizotlara bir diğer okuyuşta okur dikkat kesiliyor. Bu durum elbette ki yazarın kahrı yaratmadaki maharetinde ve insana yüklediği derin mana da gizlidir. Edebi sahnelerde olduğu gibi sanat dünyasında da estetik söylemler önemli yer tutar. Kelimeler aracılığıyla manzara, ruhsal portre ve metaforlar meydana gelir. Kelimelerin birleşimiyle "Ömür okun atıldığı yigit imiş", "yersiz didirsen belin kırılır" gibi büyük özyeşitler meydana gelmiştir. Herkes malum olan bu hakikat edebiyatın da en karmaşık affabesidir. Kelimelerden metafor meydana getirmek için teorik yolları kullanıp, gereksiz ifadelerle vermeye gerek yoktur. Abdullah Kadiri'nin saygın

kelimelerinde insanı kendine bağlayan kendine mknatıs gibi çeken bir kuvv herkes sezer. Kelimelerin tesir kuvveti öldüğü sahnede kendini gösterir ve edilirken okur ağlamaktan kendini tutmaz. İfadeyle bu epizodu müellif ağlarken Yani yazarın titreşen, özlem çeken, üzücü yüreği bu sayfalara aksetmiştir. Edebiyatın ca görülen bir durum da şu ki, belirsiz ve açık bir şekilde ifade edilmez. Goethe yazılan sayfalar yine gözyaşı dökerek çek bir yazarın estetik dünyası, sanatı ruhu okuru işte bu şekilde sayfalarla dullaş Kadiri, Kümüş'ü okura ilk ke onun için hangi sözleri kullanmıştır? İhtiyacı Oldukça saf ve temizdir. Hatır romanın başında Kümüş'ün ruhsal tuhaf bir dalgınlık ve şaşkınlık baş g Atabek gibi hayallere dalır ve onun g restir. Kümüş, çok güzel ve yoğun s dil ile sanatkârane bir şekilde tasvir ed başköseseine serilmiş yorgansı bir örtü kus tyyü yastıkla soğuktan midir ya c sebepten midir bilinmez, uyanık bir se mis bir kız. Onun siyah lüle saçları kuş gün her tarafına gayrinizami bir şekil kalın kirpikleri arasındaki kapkara göz taya kiitlenmiş, nedendir bilinmez, bir lanmış gibi... Kapkara kerman saçları, narin ve bükülmüş saçları, çatlmış da korkmuş gibi... Dolunay gibi apak kızarmış da, kindendir bilinmez, bir gibi... "Kümüş'ün ruh halini tasvirleyeri kıymetli birer mercan taneleri gibi Aynı metaforu başka bir epizottaki ruh de de yazar edebi maharetini konuşt... Arğın temiz berrak suyu yavaş yavaş

zaman ifadelerini görebiliyoruz. Genellikle bu ifadelerin yanında izah yapılır. "...Güneş yeni yeni batıyordu. Semadan akşam ezanı işitiliyordu.", "Seher vakit uyanıldılar ve çay içtiler. Sabah namazı kılınp at arabası hazırlandı.", "Akşam saat dört sularıyla, akşam namazından biraz önce hükümet askerleri ile halk arasında savaş başladı..."

Vakti tanımlamak için akşam ezanı, sabah ezanı, akşam namazından biraz önce gibi küçük açıklamalar, kesin zamanı belirlemede yardımcı olmaktadır. Günde beş vakit eda edilen namaz vakitleri Abdullah Kadiri romanlarında önemli bir yer tutar. Böylelikle dini yaşamdaki beş vakit, edebiyatta zamanını tayin eder hale gelir. Yazar, gün içindeki olaylar zincirini tarif ederken bu beş vakitten yararlanır.

Okuyucu, yazarın edebi sanat abidesi olan Ötken Kınlar romanını çok defa okusa da estetik hazza doymuyor, tekrardan okumaya ihtiyaç duyuyor. Roman okuyucuyu sıkıyor. Her okuyuşta romanın yeni yeni mecraları keşfediliyor. Bir kere okunduğunda dikkat edilmeyen epizotlara bir diğer okuyuşta okur dikkat kesiliyor. Bu durum elbette ki yazarın kahraman yaratmadaki maharetinde ve insana yüklediği derin mana da gizlidir. Edebi sahnelerde olduğu gibi sanat dünyasında da estetik söylemler önemli yer tutar. Kelimeler aracılığıyla manzara, ruhsal portre ve metaforlar meydana gelir. Kelimelerin birleşimiyle "Ömür okun atıldığı yığıtılmış", "yersiz didirisen belin kırılır" gibi büyük özdeyişler meydana gelmiştir. Herkese malum olan bu hakikat edebiyatın da en karmaşık altbaşlıdır. Kelimelerden metafor meydana getirmek için teorik yollar kullanıp, gereksiz ifadelere yer vermeye gerek yoktur. Abdullah Kadiri'nin saygın

kelimelerinde insanı kendine bağlayan, okuyucuyu kendine mknatıs gibi çeken bir kuvvet var. Bunu herkes sezer. Kelimelerin tesir kuvveti Kümüş'ün öldüğü sahnede kendini gösterir ve sahne tasvir edilirken okur ağlamaktan kendini tutamaz. Kendi ifadesiyle bu epizodu müellif ağlarken yazmıştır. Yani yazarın titreyen, özlem çeken, üzülen, ezilen yüreği bu sayfalara aksetmiştir. Edebi sanatta çokça görülen bir durum da şu ki; belirsiz düşünceler acık bir şekilde ifade edilmez. Gözyaşı dökülerek yazılan sayfalar yine gözyaşı dökerek okunur. Gerçek bir yazarın estetik dünyası, sanatı ve sanatçı ruhu okuru işte bu şekilde sayfalara bağlar. Abdullah Kadiri, Kümüş'ü okura ilk kez tanıtırken onun için hangi sözleri kullanmıştır? Bu çok etkileyicidir. Olukça saf ve temizdir. Hatırlayın, henüz romanın başında Kümüş'ün ruhsal halinde de tuhaf bir dalgınlık ve şaşkınlık baş gösterir. O da Atabek gibi hayallere dalır ve onun gibi hayalpeştirir. Kümüş, çok güzel ve yoğun simgesel bir dil ile sanatkârane bir şekilde tasvir edilir: "...Evin başköşesine serilmiş yorgansı bir örtü, kucagında kus tüyü yastıkla soğuktan mıdır ya da başka bir sebepten midir bilinmez, uyanık bir şekilde uzanmış bir kız. Onun siyah lüle saçları kus tüyü yastığının her tarafına gayrınizamî bir şekilde yayılmış, kalın kirpikleri arasındaki kapkara gözleri bir noktaya kilitlenmiş, nedendir bilinmez, bir seye odaklanmış gibi... Kapkara keman saçları; geçip giden narin ve bükülmüş kaşları, çatılmış da bir seyden korkmuş gibi... Dolunay gibi apak yüzü azıcık kızarmış da, kimdenir bilinmez, biraz utanmış gibi..." Kümüş'ün ruh halini tasvirleyen kelimeleri kıymetli birer mercan taneleri gibi ipe diziyor. Aynı metaforu başka bir epizottaki ruhsal tasvirinde de yazar edebi maharetini konuşturmuştur: "...Arğın temiz berrak suyu yavas yavas akararken

Kümüşbibi'nin temasaya durduğu yerde adeta ona tanzim edercesine alelade bir daire çizdi ve kendisini seyreden efsunlu kadının sıhriye hayran olmuşçasına bir kez daha, bu sefer daha büyük bir daire çizdikten sonra aheste aheste köprünün altından aktı gitti. Arğın sonsuz hareketini uzun uzun seyir eyledikten sonra elini uzatıp suyu avuçlarına aldı ve yüzüne serpti. Onun yüzünü öptükten sonra düşen su damlaları ile ark hareketlendi ve sarsıldı. Sanki su içinde bir fitne bas göstermiş gibiydi... Görünüşe göre nazık ayakları yorgun düşmüşlerdi. Sedef gibi dizilmiş ak dişlerini bir iki defa calkaladı ve ark boyunu da ark suyunu gerisinde bıraktı. "Ana metindeki "Sahirening sıhri-ge müsheher bolgan" yan cümlecğinde yer alan Arapça kökenli "sıhrun" kökünden türeyen iki kelimenin "itaat eden" anlamındaki "müsheher" kelimesine olan uyumluluğu da, "yüzünü öptükten sonra düşen su damlaları" ifadesi de, "nazık ayakları yorgun düşmüşlerdi" benzetmesindeki iki "-ler" ekinin hürmet ve çoğul anlamından da öte estetik durusu da, "nazık" sıfatı ve "sedef gibi dizilmiş ak dişler" benzetmesi de bütünüyle estetik katkı sunmaktadır. Abdullah Kadiri'nin sıhri kaleminden çıkan çok sayıda pak kahramanların içi dışı birdir; etkileyicidir, görkemlidir, sevimidir, tesirlidir. Çünkü yazar kelimeleri seçerken endişe duyar, kuru bir söyleyiş yerine hadiseyi olduğu gibi gerçekçi aktarırken insanın yürek sızılarını da kelimelerine sindirir.

Bu çıkarımlarımız, yazarın edebi eserlerinden alınan bu örneklerin dışında pek çok makalesinde de edebi görüşlerini belirttiği ifadelerde kendini bulmaktadır. Kalame aldığı "Yazarlarımız" makalesinde: "Söz kalıp olsa, fikir ise onun içine yerleştirilmiş tuğla olsun" diyerek nasihat verir bir anlamda. Ardından kelimelerden cümle meydana

getirme hususunda beyanatar verir: "Kelime kullanırken ve kelimelerden cümle meydana getirirken endişe duymalı yazar. Yazarın anladığını, anlamlı olduğunu okur anlayamıyorsa, anlamlıdır diyorsa bu büyük bir kusurdur. Gerçek yazar el aldığı malzemeyi ve fikri herkese anlatabilmekte ve anlaşılır olmaktan maharetlidir. Bunun dışındaki fikri ifadeye gücü yetmeyen kelimelere ve cümlelere eserinde asla yer vermemelidir." Edebi sanatlarda kelime kullanımını ilgili bu fikri öğütler asla eskimeyen hakikatlerdir.

Abdullah Kadiri, Ötken Künler romanını Özbek edebî dilinin yeniden şekillendiği bir dönemde kaleme aldı. Edebi dil rütbesini almada ve makamını yükseltmede Kadiri'nin katkısı çoktur. Dil bir milleti millet yapan en etkili unsurdur. Kadiri araştırmalarına göre Abdullah Kadiri, Taşkentli olmasına rağmen romanlarında mahallî şive unsurlarını genellikle kullanmaz. Hatta kahramanların diyaloglarını bireyselleştirmede de farklı edebî vasıtalarından faydalanır. Bu tarzıyla Kadiri, ustalıkla Özbek edebî dilinin zenginliğini, Özbek dilinin geniş imkânlarından dem vurur. Örneğin "Ul turğan joyıde kazıkdek kakılıb kalğan edi"⁵, "Keceñing karangılığı üstige mevelerñing kuyuk yapıraķeri koşılıb, bu meydan aynıkse Atabekning hozirgi köñgliğe yakınleşib keler edi"⁶ gibi cümlelerdeki "k" sesinin tekrardan, "Kisi Atabekni ötküzgec tokçeden sapal legen bilan kavukni alib cakmak sürttdi. Sam yakıldı. Bu kişi kırk yaşlılar cemelik, kansız yuzlık, sıyrakkine sakallık, koy köz, köb vakt medrese riyazetini çekkenema, katma,

uzun boylik bir adam edi"⁷ gibi cümlelerdeki geniş ünlüler ile l ve k (veya q) gibi ünsüz harflerin tekrardan oluşan tabii ahenk, "Tene buzokning turki tukganige tamğa" veya "...aldidegi avni körmey, uzakdağı yovni köredi", "Hanning koyini bakış üçün, kavaklerni belge takış üçün...", "Endi körsem miltkning okidek, puştı güñning tökidek kelimin bar eken" gibi yüzlerce halk deyişlerinde ki seci sanatı ile meydana gelmiş ritim ve zarafet yazarın eserlerinin diline, kahramanlarının konuşmalarına estetik katmaktadır. Bir yerde Aftab anay "Yaşı elliyi asmış, gülüşü içine dolup taşmış bir kadın..." şeklinde seci sanatını kullanarak tasvir etmiştir. Abdullah Kadiri, "Özbek dili fakir değildir, Özbek dili fakirdir diyenlerin kendisi fakirdir. Onlar kendi nadanlıklarını Özbek diline yüklemişler." cümlelerini boşuna söylememişler ve Özbek dilinin ne kadar zengin bir tasvir diline sahip olduğunu, ortaya koyduğu eserler ile ispatlamıştır. Eğitilmiş bir aydın olarak Kadiri, Özbek Türklerinin dili için, edebî dilin geleceği için mücadele verdi. Bu hakikatin asla göz ardı edilmemesi gerekir.

Ötken Künler tarihi bir roman olmakla beraber aynı zamanda kaygıların ve duyguların romanıdır. Bu tanım, tanımın kendisine de, tanımın sahibine de, okurun görüşüne göre de böyledir, genel bir yarıdır. Eserde psikolojik yorumlamaya örnek gösterilecek yüzlerce metin var. Abdullah Kadiri'nin Ötken Künler romanındaki bazı isimleri ve kelimeleri istatistik olarak sıraladığımızda Atabek

⁵ O durduğı yerde sirk gibi tükereyleyip kalmıştı: Geçenin kararılığına meyvelerin kalın yapıraķları karılmış, bu meydan özellikle Atabek'in şimdiki görüntüüne yakınlaşmıştı.

⁷ Adam Atabek'i geçtikten sonra raftan topaktan yapılmış kap ile fişili aldı ve cakmak yaptı. Mum yakıldı. Bu adam tahrmini kırk yaşlarında, yüzünden kan çekilmiş, seyrek sakallı, koyungözülü, uzun süre medrese eğitimi almış, sıkıca uzun boyulu bir adamdı.

ismi en çok karşılaştığımız isimdir kere tekrarlanan isim olduğu aşık aklında bir aşk romanı olarak kalar tanında, sevgi sözcüğünün çok k görüyoruz. Aynı sözcüğün dönem türevleri olan süyükli (sevgili) ve sü melerinin de çok yer etmediğini ç bek dilinde kullanılan muhabet (a de eser boyunca sayısı birkaç onluç Özbek dilindeki işk (aşk) ve aşık k yısı toplamda o kadar bile değildi sonuçlardan sözün gücünü, kelime tekrarlanmasındansa onu bütün bir günüğü ile tasvir etmenin önemin verme ve kelimeye hayat vermenin him olduğunu görebiliriz. Romanın başlayıp da yazar tarafından kalem ve sonsöz ve hatta bölümlerin isimleri hemen hemen hepsi metinlerarası anı teşkil etmektedir.

Roman yaklaşık olarak yüz yasin, asırlık süre bazında Özbek edebiy birkaç yüzü bulan romanlar kalem Künler'den sonra gelen ikinci romanı arttı. Tesadüf ki ikinci Özbek romanı li değildir. Fakat Kurguyu ideolojik dan mükemmel derecede tasvirled edebî ve nazari eleştirilere dayanarak ilgisine ve takdirine mazhar olan v manı olarak kabul gören Ötken Künler yüksek makamında güçlü durmakt Ötken Künler hayalî ve hayalî un miyle meydana gelmiş büyük bir ki, onun içine giren okur ebediyet lerin estetik yorumuna, en nefis d zersiz tasvirine, iç içe geçmiş toplu

boyuk bir adam edi"⁷ gibi cümlelerdeki genitiluler ile l ve k (veya q) gibi ünsüz harflerinin olusan tabii ahenk, "Tene buzokning tuktanige tamga" veya "...alidegi avni ay uzakdagi yovni köredi", "Hanning koyini üçün, kavaklarni belge takis üçün...", "Endi miltkning okidek, puşi güning tötkidek im bar eken" gibi yüzlerce halk deyişlerindeci sanatı ile meydana gelmiş ritim ve zarafetin eserlerinin diline, kahramanlarının konusmasına estetik katmaktadır. Bir yerde Aftab anadasi elliyi asmış, gülüşü icine dolup tasmış bir o... " sekinde seci sanatını kullanarak tasvir eder. Abdulllah Kadiri, "Özbek dili fakir değildir. Özbek dili fakir diyenlerin kendisi fakirdir. Kendi nadanlıklarını Özbek diline yüklemeyen" cümlelerini boşuna söylememiştir ve Özdilinin ne kadar zengin bir tasvir diline sahip olduğunu, ortaya koyduğu eserler ile ispatlamıştır. Milli bir aydın olarak Kadiri, Özbek Türklerinin için, edebi dilin geleceği için mücadele verdi. Makalatın asla göz ardı edilmemesi gerekir.

ın Künler tarihi bir roman olmakla beraber zamanında kaygıların ve duyguların romanıdır. Tanımın kendisine de, tanımın sahibine de, okurun görüşüne göre de böyledir, genel zordur. Eserde psikolojik yorumlamaya örnek verilecek yüzlerce metin var. Abdulllah Kadiri'nin Ötken Künler romanındaki bazı isimleri ve mevleri istatistik olarak sıraladığımızda Atabek

Adanın Atabek'i geçtikten sonra raftan topraktan yapılmış kap ile fahri aldi ve cakmak çaktı. Mum yakıldı. Bu adam tahmini kırk yaşlarında, yüzünden kan çekilmiş, seyrek sakallı, koyunpazılı, uzun süre medrese eğitimi almış, sıksa uzun boylu bir adamdı.

ismi en çok karşılaştığımız isimdir ve en az bin kere tekrarlanan isim olduğu aşikârdır. Herkesin aklında bir ask romanı olarak kalan bu sevgi destanında, sevgi sözcüğünün çok kullanıldığını görüyoruz. Aynı sözcüğün dönem edebi dilindeki türevleri olan süyüklü (sevgili) ve süyüb (âşik) kelimelerinin de çok yer etmediğini görüyoruz. Özbek dilinde kullanılan muhabbet (aşk) kelimesinin de eser boyunca sayısı birkaç onluğa aşmaz. Yine Özbek dilindeki işk (aşk) ve âşik kelimelerinin sayısı toplamda o kadar bile değildir. Bu istatistik sonuçlardan sözün gücünü, kelimenin kuru kuru tekrarlanmasındansa onu bütün his ve duyguyu yansıtanlığı ile tasvir etmenin önemini, kelimeyi can verme ve kelimeye hayat vermenin ne kadar mühim olduğunu görebiliriz. Romanın dipnotlarından başlayıp da yazar tarafından kaleme alınan önsöz ve sonsöz ve hatta bölümlerin isimlerine kadar hemen hemen hepsi metinlerarası analiz için kaynak teşkil etmektedir.

Roman yaklaşık olarak yüz yaşına girdi. Bu bir asırlık süre bazında Özbek edebiyatında sayıları birkaç yüzü bulan romanlar kaleme alındı. Ötken Künler'den sonra gelen ikinci romanların sayısı arttı. Tesadüf ki ikinci Özbek romanı ve yazarı belli değildir. Fakat kurguyu ideolojik ve estetik açıdan mükemmel derecede tavsirlediği ve her türlü edebi ve nazari eleştirilere dayanabilen, okurların ilgisine ve takdirine mazhar olan ve ilk Özbek romanı olarak kabul gören Ötken Künler halen daha yüksek makamında güçlü durmaktadır.

Ötken Künler hayalî ve hayatî unsurların birleşimiyle meydana gelmiş büyük bir manevî kaledir ki, onun icine giren okur ebediyete ait düşüncelerin estetik yorumuna, en nefis duyguların benzersiz tasvirine, iç içe geçmiş toplumsal sorunlar

ve bireyci ruhsal haller aynı zincirin halkalarında buluşmuşlardır. Bu özelliğiyle roman kendine hayran bırakmaktadır.

Abdulllah Kadiri'nin edebi mirası kendinden sonraki Özbek yazarları için edebî abide vazifesini görür. Kardeş edebiyatların roman yazarları Kadiri'yi üstat olarak kabul etmektedir. Abdulllah Kadiri'nin hayatı ve sanatına dair Özbek akademisinde pek çok akademisyenin kitapları ve onlarca bilimsel makaleleri bulunmaktadır. Abdulllah Kadiri'nin evlatları kendi ataları hakkında kıymetli eserler meydana getirdiler. Abdulllah Kadiri'nin başta Ötken Künler olmak üzere sanatına dair Özbek akademisyenlerinin makaleleri ve sohbetleri yayımlanmıştır ve yayımlanmaya devam ediyor. Yurtdışında da yazarın sanatı ciddiyle öğrenilmektedir.

Abdulllah Kadiri sanatı özellikle Ötken Künler romanı, daima bir basucu kitabı olmuş ve yeni nesilde büyüyerek kor bir ates gibi özlemle ve ayrıntı tatla, geçmişe saplanmayan edebî ve ebedî kıymetlerden biri haline gelmiştir.

Kaynaklar

- Abdulllah Kadiri, *Romanlar*. (Ötken Künler, Mehribandan Ceyan), Taşkent: Edebiyat ve San'at, 1994.
- Abdulllah Kadiri, *Tole Eserler Toplamı* (Altı Cildlik), 1. Cild. Taşkent: Fen, 1995.
- Bahadır Kerim, *Abdulllah Kadiri ve Germenevlik Teffekür*. Taşkent: Akademinesr, 2014.
- Kadiri H. *Atam Hakide*. Taşkent: Edebiyat ve San'at, 1983.
- Umarali Normatov, *Kadiri Bağ*. Taşkent: Yazuvchi, 1995.